

Az 1848–49-es szabadságharc gyógyszerészi vonatkozású reformjai

BÁNÓNÉ DR. FLEISCHMANN MARIANNA

A közlemény a 140 év előtti magyar szabadságharc gyógyszerészi vonatkozású reformjaival foglalkozik. — A bevezető ismerteti a magyar gyógyszerészek 1848 előtti helyzetét, problémáit. Ezt követően a felelős magyar minisztérium egyéves működése alatt hozott, a gyógyszerészet minden ágát felölelő, haladó szellemű rendelkezéseken keresztül mutatja be 1948–49 jelentőségét a magyar gyógyszerészet fejlődésében.

*

A XVII–XVIII. és még a XIX. sz. is Európa-szerte a polgári forradalmak korszaka volt. A sort Anglia nyitotta meg (1640–1689), ezt követte a másik kontinensen az amerikai függetlenségi háború (1775–1783), majd az első francia forradalom (1789–1794). Ezeknek a polgári forradalmaknak célja az abszolút királyságok és a feudális nemesség uralmának megdöntése, valamint a nagypolgárság uralomra juttatása volt. A forradalom második hulláma, melynek időpontja az 1848-as esztendő hasonló célokért indult Németországban és a Habsburg birodalomban, Franciaországban azonban már a közép- és kispolgárság harcolt politikai jogaiért.

A polgárság győzelme és a kapitalizmus térhódítása az emberiség történetében nagy előrelépést jelentett, mert szabadabb tette az utat az ipari forradalom számára és ezzel megvalósulhatott a gépi tömegtermelés és az anyagi javak addig elképzelhetetlen bősége. A gazdasági változások átalakították a társadalom arculatát, létrehozva a munkásosztályt, a nagy történelmi tettek várományosát. Ideológusai Marx és Engels is ebben a korban éltek és alkottak. 1848 februárjában Londonban megjelent a Kommunista Kiáltvány, lefektetve a proletáriátus programját, tudományos alapokra helyezve a munkásság célkitűzéseit. Az 1871. márc. 18-i III. párizsi forradalom vezetőereje már az ideológiailag egységes munkásosztály volt, mely hatalmat követelt és létrehozta a párizsi kommünt, a világ első munkáshatalmát.

Magyarország politikai és gazdasági elnyomása a forradalmat megelőző évtizedekben maximálissá vált. A Rákóczi-szabadságharc leverése után teljesen elvesztette politikai önállóságát, gazdaságilag pedig megrekedt a feudális mezőgazdasági termelés színvonalán, az iparosodott osztrák tartományok nyersanyagszállítója és felvevőpiaca lett.

A közegészségügy, ezen belül a gyógyszerészet kérdéseit a Generale Normativum Sanitatis, illetve az azt kiegészítő Supplementumok irányították. A Generale Normativum Sanitatis — hazánkban elsőként megvalósulva — a gyógyszerészi működést egyetemi végzettséghez kötötte, továbbá kötelezővé tette az osztrák gyógyszerkönyv és taxa használatát. Az itt lefektetett követelmények betartását a rendelet szigorúan ellenőrizte. Ezek az igen haladó szellemű rendelkezések tel-

jesen új alapokra helyezték a magyar gyógyszerészetet. — Ugyanakkor azonban a Bécsben összeállított gyógyszerkönyvek és taxák, — melyek a magyar viszonyok figyelembevételével készültek — igen megnehezítették gyógyszerészeink helyzetét. Elég nagy káosz uralkodott a gyógyszerügyi jogok területén is. A felállításra történő engedélyezés jogköre a helytartótanácsot illette. Ennek ellenére megpróbálkoztak régi szokás szerint a városok is, több ízben sikeres eredménnyel [1]. — A felsorolt negatívumok növelték a magyar gyógyszerészek létbizonytalanságát és az általános elkeseredés egyre fokozódott.

Az események tükrében teljesen érthető, hogy a századfordulón egészen 1948-ig, a legfontosabb gyógyszerészi problémákat a gyógyszerkönyv, taxa és a gyógyszerügyi jogok kérdései képezték. A magyar gyógyszerészi kar, mely rendeleteit, taxáját, gyógyszerkönyveit Ausztriától kapta, arra is rákényszerült, hogy gyógyszerzeit is innen hozza be. Utóbbinak a nehézkes beszerzés mellett gazdaságilag is súlyos adója volt. Nemcsak a szállítási és más költségek, hanem az is, hogy ők kénytelenek voltak ezüstben megfizetni a gyógyszert, amiért itthon papírpénzt kaptak. Így az ezüstátszórás is erősen sújtotta őket, amit az állandó taxaemelési próbálkozások is alátámasztottak.

Az első magyar gyógyszerkönyv életbelépéséig (1872. III. 15.) az osztrák kormány által kiadott gyógyszerkönyvek voltak érvényben. Ezek kötelező erővel bírtak, annál is inkább, mivel a magyar gyógyszerkönyv és taxa kidolgozása nem történt meg. Erre vonatkozóan a helytartótanács a Pest-Budai Gyógyszerésztestület kérésére két ízben is felszólította a pesti orvosi kart: Concl Cons 6675 die 20 Martii 1832. és Concl Cons N 2903 die Jan. 1835. Pharmacopoea specialis pro Regno Hungariae elaboranda [2].

A Magyarországra vonatkozó árszabásokat tekintve 1786-ig többé-kevésbé a Torkos-féle Taxa Posoniensis volt érvényben. Ezt követően az osztrák árszabások Magyarországra nézve is kötelező erővel bírtak. 1804-től kezdődően a bécsi udvar Magyarország számára Bécsben elkülönített taxát dolgoztatott ki, majd 1829-től a pesti orvosi kar összeállításában jelentek meg a gyógyszerek árai. Így az első 1829. jún. 16-án (Concl Cons N. 16 600) [3]. Ezt követte a két függelék megjelenése után (1831., 1839.) a három nyelven közzétett 1843. máj. 30-i gyógyszerárszabás, mely 12 pontban szögezte le a gyógyszerekkel, illetve azok áraival kapcsolatos követelményeket. (Taxa Medicamentorum pro Regno Hungariae et partibus eidem adnexis) [4].

Gyógyszerészeink hátrányos helyzetét a gyógyszerek ármegállapításával kapcsolatosan híven tükrözi a 2. pont: „Gyógyszerek készítésében az 1836-ban kiadott osztrák gyógyszerkönyv rendelkezései irányadók. Ha olyan gyógyszerek rendeltetnek, melyek ebben nem szerepelnek, akkor azok készítési módja az 1820, 1814, 1812, 1794, 1780, 1774. gyógyszerköny-

vek alapján történik. Mivel jelen árszabásban felvétetni feleslegesnek találtattak, áruk is a régebbi árszabás szerint létszen meghatározandó.”

Az Európa-szerte uralkodó erős forradalmi hangulat hatására a Habsburg birodalom rákényszerült az 1844. nov. 17-i II. törvénycikk megjelenítésére [5], melynek értelmében Magyarországon végre az országgyűlés, a közigazgatás és a közoktatás nyelve magyar lett. — A pesti orvosi karon csak 1845–46-ban kezdték el a magyar nyelvű tanítást [6].

Az események sodra, a francia forradalom hatása, nemzetünk szabadság utáni vágya vezetett el 1848. márc. 15-éhez. A forradalom vezetőerejét nálunk polgárság hiányában a középbirtokos nemesség képezte. Ez a dicsőséges forradalom, mely 1949. augusztusáig tartott, felszámolta a feudális rendszert, megvalósította a polgári átalakulást, valamint Magyarország Ausztriától való függetlenségét.

Ennek az évnak minden mozzanata lényeges volt. 1948 méltán megmutatta, mire képes a magyar nép, ha sorsát szabad földön, önállóan intézheti. A független, felelős magyar minisztérium, mely 1848. ápr. 11-én nyert beiktatást, olyan nagyságokat vallhatott magáénak, mint Batthyány Lajos, Szemere Bertalan, Kossuth Lajos, Széchenyi István, Eötvös József, Klauzál Gábor, Deák Ferenc. Ennek a kormánynak minden cselekedetét a haza iránti rajongás vezérelte, nép és kormány célkitűzései, óhajai találtak. Minden réteg, minden foglalkozási ág megmozdult, megvalósítani mindazt, amit eddig nem állt módjában. Ezt igen szépen tükrözi többek között az „Országos Főorvos (Stáhl Ignác) körlevele az álladalmi közegészségi és orvos-tanulmányi ügy rendezése tárgyában” kiadott 1848. ápr. 24-i programtervezete is, melyben a „tollvivő” Kovács Sebestyén Endre a következőket írta [7]:

„Tisztelt ügyfeleim!

A felelős magyar minisztérium megalakulásával hazánk egy dicső, egy korszerű, a nemzet minden érdekeit felkaroló alkotmányos átalakulásának küszöbére állítván, mi sem természetesebb, minthogy a kedvező pillanatot elérkezvén, minden elnyomott érdek felemeli, s nyilvánítja azon kívánatait, melyek után századokon keresztül sóvárgott.

...Most, midőn egy családdá, egy erős nemzetté alakulnak hazánk minden osztályú fiai, most midőn az összes nép érdekében tétetnek gyökerig ható javítások, szükség hogy az összes szerkezetbe, az álladalom gépezetének minden alkotórésze belefoglaltassék, s rendszeresen legyen képviselve.”

*Az 1848. ápr. 27-én megjelenő Acta Ministerii 3734. sz. rendelet adta tudtul: *Negotia Sanitatis publicae et contumaciarum Ministerio Mercaturae adlecta: A közegészségi ügyek és veszteglő intézetek a kereskedelmi minisztériumban tárgyaltnak [8].**

A Budapesti Gyógyszerész Testület kérvény formájában juttatta el Klauzál Gábor földművelési-, ipari- és kereskedelmi miniszterhez a gyógyszerészi kart érintő legfontosabb kéréseket, óhajokat. A Würtzler Vilmos és Holmann József elnökök által aláírt kérvény a következőket tartalmazta [9]:

„Tisztelt Miniszter úr!

...bátorkodunk a következő pontokat előterjeszteni és ezzel kegyes létesítéséért könyörögni:

1-ször. Hogy a gyógyszerészet az Egészségi Tanácsnál képviseltessék, mert csak független állású gyógyszerészek képesek a gyógyszerészeti viszonyok minden ágát gyakorlatilag is megítélni, minden előítélet nélkül.

2-ször. A már létező Budapesti Gyógyszerészeti Testület, országos testületté alakíttassék.

3-ször. A gyógyszerértékvizsgálatok fővizsgálók által legcélszerűbben és hitelesebben teljesíthetnének, ... Ezeknek azonban független a Status által fizetendő, felesküdt gyógyszerészeknek és bizonyos számmal kell lenniük, vagy 2 az egész hazában, vagy kerületenként egy-egy. Ezeket a vizsgálatokat, amint megkívántatik, de a gyógyszerészek adóztatása nélkül vigyék véghez.

4-szer. Megkívántató a hazai körülményekhez alkalmazott gyógyszerkönyv (dispensatorium) szerkesztése és a kereskedésen, vámviszonyokon és gyógyszerészeti munkákon alapult célszerű árvek felállítása.

5-ször... az újan felállítandó gyógyszerárak iránt bizonyos elveket elhatározandani... minden gyógyszerár felállítása alkalmával ennek szükségszerűsége szakértők- s helybeli egyénekből alakítandó bizottság által kellő megvizsgálás után határozottassék el.”

Erre feltűnően rövid idő alatt, úgy érkezett meg Klauzál Gábor válasza 1848. jún. 25-én, hogy a kérvény több pontja közben már kedvező elintéztést nyert. Így:

„Az első pontban foglalt azon kérelemnek, miszerint a gyógyszerészeti testület az egészségügyi osztályban képviseltessék, Wágner Dániel kineveztetésével elég tétetett.” — *A magyar gyógyszerészeknek gyógyszerész szakember által történő képviseltetését az egészségügyi osztályban 1848 valósította meg elsőként.*

A 2-ik pont alatti kérelmet — mely az országos egyesület megalakításával foglalkozott — a miniszter átmenetileg elutasította.

A 3-ik pont alatti, gyógyszerári vizsgálatokkal kapcsolatos 268. sz. miniszteri rendelkezés 1848. jún. 10-én lépett életbe (10). *A kormány érdemlegesen rendelkezett a gyógyszerárak évenkénti, díjmentes vizsgálatáról, azonban a gyógyszerárak gyógyszerész szakemberekkel történő ellenőrzését nem valósította meg.* A szakszerűség biztosítására bizonyos kezdeti lépéseket tartalmazott: „...a vizsgálat mindig egy részre hajt-hatatlan, köztiszteletben álló gyógyszerész jelenlétében vitessék véghez”, ez azonban lényegében csak kompromisszum volt, a kért, szükséges és jogos hatósági szakellenőrzést nem biztosította.

„A 4-ik pontban kívánt gyógyszerkönyv (Dispensatorium) és árszabály készítése iránt már eddig is kellő intézkedések tétettek.”

Ennek érdekében Klauzál Gábor felszólította a pesti orvosi kart egy új, a tudomány állapotához és a hazai viszonyokhoz alkalmazott gyógyszerkönyv és árszabás kidolgozására. Ezt a kívánalmát 1848. okt. 16-i 5896. sz. rendeletében ismételtlen megsürgette (11):

„A Magyar Tudomány Egyetem Elnökéhez!

...A már régen megrendelt új gyógyszerkönyv és gyógyszerárjegyzék szerkesztésének mielőbbi befejezését siettesse, s a munkálat mibenlétéről nekem jelentést tegyen!”

A Schmidt János orvoskari dékán elnöklete alatt működő gyógyszerkönyvi bizottság 1848 szeptemberében el is készítette a magyar pharmacopoea tervezetét, de a kivitelre már nem kerülhetett sor [11].

A miniszter körültekintését, a gyógyszerészi ügyvel való törődését mi sem bizonyította jobban, mint az, hogy az új taxa megjelenéséig több gyógyszer árát fel-emelte, ezzel is aláhúzva a retaxák irreális voltát (5896, 6262. sz. rendeletek.) [13].

A Budapesti Gyógyszerész Testület kérvényének 5. pontjával kapcsolatosan — mely az új gyógyszerárak felállíthatóságának feltételeivel foglalkozott — a miniszter szintén érdemben felelt az 1848. jún. 21-én megjelent 859. sz. kereskedelmi miniszteri rendelettel [14]:

„...A főorvos és a törvényhatóság körében levő gyógyszerészek felterjesztést nyújtanak be, melyben véleményüket kifejtik az új gyógyszerár felállítását illetően. Egyben tájékoztatást adnak a törvényhatóságban működő gyógyszertárak számáról, valamint a nép-sűrűségről és a helybeli körülményekről. Ha a területen működő gyógyszertár van, a város köteles az új gyógyszerár helyét is megjelölni. Az új gyógyszerár próbái-deje a felállításától számított egy hónap, ha ezalatt csődöt fog hirdetni, bezáratik.”

Ez a rendelkezés nagy meglepedést keltett, mivel a gyógyszertárak felállításánál — az előzőekben említett visszaéléseket — megszüntette.

Az 1848-as független magyar minisztérium figyelme kiterjedt — rövid, éves működése alatt — a gyógyszertárak készleteire, valamint a hiányzó gyógyszerek pótlására is. Itt a felelősséget nem egyedül a gyógyszertártulajdonosok vállaira helyezték, hanem kidomborították az egészségügyi osztály ez irányú feladatát is (6337. sz. rend.) [15].

Klauzál Gábor a gyógyszerészek képzését illetően is igen haladó szellemben intézkedett az 1848. jún. 10-én megjelent 346. sz. rendeletben: „...elrendelem, miszerint gyógyszerész tanítványnak a jövőben csak olyan egyén vétessen fel, aki hat iskolai évet bevégezvén, a kellő előkészítő tudományokkal bír. ...A gyógyszerészet tanulási ideje három évre terjed” [16]. A továbbiakban a gyakornoki vizsgákkal foglalkozva, a rendelet kiemeli a vizsga díjtalan voltát. Ezzel hatályon kívül helyezte az 1749. márc. 24-i rendeletet, mely a kötelezően fizetendő vizsgadíjjal foglalkozott [17].

A gyógyszerészek képzésével kapcsolatos részletes reformtervezetet a budapesti Grémium kérvény formájában nyújtotta be Eötvös József kultuszminiszternek [18]. Ebben többek között kérték a gyógyszerészek egyetemi tanulmányainak két évre történő fel-emelését, valamint „nem lenne e célirányosabb s hatásunkhoz illő, ezen egyetemi testületnek átváltoztatása: Orvosgyógyászati tudomány karrá... Miután pedig a gyógyszerész ezután teljes kiképzettséget bír — ő az egyetemi oklevél által ne a gyógyszerészet mesterévé, hanem annak tanárává avatassék.”

Sajnos a rohanó események nem tették lehetővé sem a budapesti Grémium által felterjesztett javaslat, sem Klauzál Gábor felszólítására a Wágner Dániel által ki-

dolgozott „Gyógyszerészeti ügy rendezésére vonatkozó részletes tervezet” keresztülvitelét. Utóbbi munkában Wágner Dániel 6 főpontban foglalkozott a gyógyszerészetet érintő legfontosabb reformokkal, nevezetesen a gyógyszerészek képzésével, a gyógyszertárak ellenőrzésével, a törvényes gyógyszerkönyvvel, a gyógyszerészeti árszabállyal, új gyógyszertárak felállításával, valamint az alakítandó gyógyszerész testületekkel [19].

A magyar gyógyszerészek lelkesedésének, hivatászeretetének ragyogó bizonyítéka volt az 1848-ban megjelent első gyógyszerészi szaklap: a *Gyógyszerészi Hírlap*, melyet Láng Adolf Ferenc híres nyitrai gyógyszerész szerkesztett. Ma sem jellemezhetnénk a gyógyszerészetet illőbb szavakkal, mint azt 1848-ban Voga Antal a *Gyógyszerészi Hírlap* hasábjain tette: „A gyógyszerészetet nem szabad kalmár szemmel nézni, mint sokan teszik, hanem a magasabb tudomány szempontjai szerint [20].

A szabadságharc sajnos a nagy túlerővel szemben elbukott. A magyar csapatok 1849. aug. 13-án Világosnál letették a fegyvert.

Nemzetünk dicsőséges éve volt 1848-49, mely színre hozta az elnyomott ambíciókat, akaratokat, egy kis nép lelkesedése minden területen rövid idő alatt komoly eredményeket teremtett. Az utókor az év minden mozzanatára büszkén emlékszik vissza.

IRODALOM

1. *Bársony Elemér*: A magyar gyógyszerészet története. Bp. 1930. II. köt. 63. o. — 2. *F. X. Linzbauer*: Codex Sanitario Medicinalis Hungariae. Budae. 1861. Tomus III. Sec IV. 455., 685. o. — 3. *F. X. Linzbauer*: uo. Tom. III. Sec. III. 359. o. — 4. *F. X. Linzbauer*: uo. Tom. III. Sec. V. (Mantissa). — 5. *F. X. Linzbauer*: uo. Tom. Sec. 370. o. — 6. *Gortvay György*: Az újabbkori magyar orvosi művelődés és egészségügy története. Bp. 1953. I. köt. 85. o. — 7. *F. X. Linzbauer*: uo. Tom. III. Sec. V. 905. o. — 8. *F. X. Linzbauer*: uo. Tom. III. Sec. V. 904. o. — 9. *Bársony E.*: uo. II. köt. 670. o. — 10. *F. X. Linzbauer*: uo. Tom. III. Sec. V. 921. o. — 11. *F. X. Linzbauer*: uo. Tom. III. Sec. V. 943. o. — 12. *Gortvay György*: uo. I. köt. 225. o. — 13. *F. X. Linzbauer*: uo. Tom. III. Sec. V. 923. o. — 14. *F. X. Linzbauer*: uo. Tom. III. Sec. V. 947. o. — 15. *F. X. Linzbauer*: uo. Tom. III. Sec. V. 947. o. — 16. *F. X. Linzbauer*: uo. Tom. III. Sec. V. 922. o. — 17. *Bársony E.*: uo. II. köt. 72. o. — 18. *Bársony E.*: uo. II. köt. 73. o. — 19. *Halmi János*: Idősb. dr. Zólyomi Wágner Dániel emlékezete. A Magyar Gyógyszerésztudományi Társaság Értesítője 1936. XII. évf. — 20. *Bársony E.*: uo. II. köt. 70. o., valamint az Országos Széchényi Könyvtárban.

M. B á n ó - F l e i s c h m a n n: *Reforms concerning pharmacy during the war of independence in 1848—49.*

The introduction gives a survey on the situation and problems of Hungarian pharmacists before 1848.

Then author emphasizes the significance of 1848—49 in the development of Hungarian pharmacy by demonstrating the progressive orders, all branches of pharmacy included, established by the responsible Hungarian Ministry during its single year long existence.

(1043 Bpest, Pozsonyi út 19. 415. gyógyszertár)

Érkezett: 1988. VIII. 18.